

RECENSIES

an dem ebenso effektiven wie fortgesetzten Widerstand des niederländischen Volkes, so erlebte Frankreich mutatis mutandis das gleiche Schicksal. In beiden Fällen vermochten die Niederlande am Ende zu triumphieren; sie konnten sich erfolgreich behaupten, weil ihre Freiheit und eigenständige Existenz zugleich den Interessen allgemein der Freiheit in Europa entsprach.

Der Holländische Krieg in seiner Gesamtheit und Komplexität hat bisher keine seiner wahren Bedeutung entsprechende, umfassende wissenschaftliche Darstellung gefunden; zumindest liegen nur ältere gründliche Arbeiten wie die von W. J. Knoop (*Krijgs- en Geschiedkundige Beschouwingen over Willem den Derde*, I, II, 1895) vor. Das in 20 Hauptabschnitte gegliederte Werk Fruins schließt hier eine Lücke; jedenfalls entwirft der Verf. auf Grund der bisher vorliegenden Fachliteratur und der einschlägigen, bereits gedruckten Quellen ein anschauliches Bild der Entwicklung in Ursache und Wirkung. Das Buch unterstreicht zu seinem Teil nicht nur die Leistungen und den erfolgreichen Selbstbehauptungswillen des niederländischen Volkes in jenem Zeitabschnitt, es macht auch überzeugend die größeren europäischen Zusammenhänge in den Wechselbeziehungen der damaligen Großmächte und ihrer führenden Persönlichkeiten sichtbar.

Das Werk F's. bringt zwar keine neuen Forschungsergebnisse im einzelnen; wohl aber sind die wesentliche Literatur und die wichtigsten Quellen aufgearbeitet, neu interpretiert und insgesamt der Stellenwert des Holländischen Krieges in der niederländischen wie in der europäischen Geschichte in seiner wahren Bedeutung umrissen. Das Buch informiert den Leser verlässlich und realistisch über den Hergang der Ereignisse im einzelnen wie über die größeren Zusammenhänge; es ist geeignet, der heutigen Generation das damalige Geschehen in seiner grundsätzlichen Bedeutung lebendig vor Augen zu führen. Aus der Darstellung geht namentlich die große Wandlung im Verlauf des Holländischen Krieges hervor: aus dem ursprünglichen französischen Angriff auf die Niederlande entwickelt sich schließlich ein europäischer Koalitionskrieg gegen Frankreich; der Holländische Krieg wird zum Ausgangspunkt eines am Ende erfolgreichen Ringens einer europäischen Staatengemeinschaft gegen die französische Hegemonie, wobei die niederländische Republik den entscheidenden Mittelpunkt darstellt. Treffend betont der Verf. in der Schlußbetrachtung, die niederländische Republik sei zum Schrittmacher eines kollektiven Sicherheitssystems gegen die französische Übermacht geworden, die niederländische Nation habe dank dem politischen Willen und der Durchsetzungskraft ihrer Führung, dazu dank ihrer ökonomischen Macht die schwerste Prüfung seit dem Unabhängigkeitskampf durch eigene Kraft durchgestanden.

Ein weiterführendes Quellen- und Literaturverzeichnis (in welchem vielleicht auch das bereits genannte belangreiche Werk von W. J. Knoop hatte aufgeführt werden sollen) beschließt den Band. Es bietet dem Leser die Möglichkeit, sich vertiefend mit den vielgestaltigen Problemen des Buches zu beschäftigen.

Werner Hahlweg

Ph. Moureaux, *Les préoccupations statistiques du gouvernement des Pays-Bas autrichiens* (Université Libre de Bruxelles, Faculté de Philosophie et Lettres, XLVIII; Brussel: Editions de l'Université de Bruxelles, 1971, 535 blz., 1 kaart, 775 BF).

Onderhavige studie is bedoeld als een kritische inleiding op de publicatie van het door de centrale regering der Oostenrijkse Nederlanden in 1764 gerealiseerde industrieel recensement, de zogenaamde 'Relevé général des manufactures, fabriques et productions des

Pays-Bas autrichiens'. Van deze voor de economische geschiedenis der Zuidelijke Nederlanden uiterst belangrijke bron werd door de Belgische historici reeds meermaals gebruik gemaakt; tot nu toe had echter niemand zich dieper gebogen over het administratieve nevenkarakter ervan, over de omstandigheden van haar opstelling en over het probleem van haar plaats in het geheel van de Oostenrijkse regeringspolitiek tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw. Philippe Moureaux heeft op een briljante wijze deze lacune bijgewerkt. Hij heeft zelfs zó diep gegraven dat hij een resultaat bekomen heeft dat beslist ongewoon mag genoemd worden: bij het doornemen van de inhoudstafel valt dadelijk op hoeveel op het eerste gezicht van elkaar losstaande elementen hij tot een vrij samenhangend geheel heeft weten te verwerken. Naar ons gevoel past de titel echter niet bij de lading. Enerzijds omdat zeker geen overzicht geboden wordt van de statistische realisaties van het centraal gouvernement der Oostenrijkse Nederlanden; men zal bijvoorbeeld vruchteloos zoeken naar de vermelding van de enquête van 1771 betreffende de groot-handel in de Oostenrijkse Nederlanden. Anderszijds bevat het boek een massa inlichtingen over de instellingen en de regeringspolitieke toestanden hier te lande, gegevens die men normaliter niet onder de genoemde titel zou gaan vermoeden; Ph. Moureaux' studie is vooral een zéér belangrijke bijdrage tot de kennis van het achttiende-eeuwse regeringspolitieke klimaat en van de motorische elementen van het administratief-institutionele netwerk der Zuidnederlandse gewesten. Een inhoudsopgave zal dit duidelijk maken.

In een inleiding bespreekt de auteur de verre voorlopers van de industriële enquête van 1764 - de beperkte industriële statistieken van 1697 en van 1738 - en hangt hij een beeld op van de institutionele en politieke situatie in de Zuidelijke Nederlanden in 1749. Het eerste deel van het boek is een geschiedenis van de centrale financiële en economische bestuursinstellingen der Belgische gewesten, gedrapeerd rond een biografische schets van de Fransman Benoit - Marie Dupuy (1713-na 1765). Deze laatste was tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog één der topfiguren van het financiële beheersysteem in de door de Fransen bezette Zuidelijke Nederlanden. Als specialist van het financieewezen van onze gewesten na de vrede van Aken in dienst getreden van de centrale regering te Brussel, werd hij hier de promotor van moderne en centraliserend-gerichte administratietechnieken, die reeds vroeger in Frankrijk toegepast werden. Dupuy was als het ware een buitengewoon agent, nauw verbonden aan de persoon van de gouverneur-generaal en van de gevolmachtigd-ministers Botta-Adorno en Cobenzl, maar bleef in feite een ondergeschikt ambtenaar. Hij introduceerde in de Brusselse ministeries de franse geest van administratieve orde en de zin voor een degelijke documentatie. Met een moeilijk karakter als het zijne moest deze niets ontziende en fanatiek-hervormingsgezinde administrator noodzakelijkerwijze in conflict komen met de traditionele - door zijn toedoen eigenlijk openlijk van onmacht beschuldigde - regeringsinstellingen. Nadat hij in 1749-1752 het centrale boekhoudkundig systeem had laten hervormen, werd hij trouwens door het hogere ambtenarenkorps hier te lande als een gevaarlijk tegenstander behandeld. In 1751 kreeg hij de opdracht zich met de douaneorganisatie bezig te houden; het volgende jaar zou hij het Regiebureau van douane hervormen. Hij bleef actief op het gebied der staatsfinanciën. Op algemeen politiek vlak zou de benoeming van Patrice de Neny tot tesorier-generaal van financiën in 1753 het begin betekenen van de afname van Dupuy's invloed en dit door een heropstanding van de traditionele regeringsinstellingen, wier leiders in 1757 hun actie met zijn verwijdering uit de Nederlanden zouden bekronen. Op zuiver economisch-statistisch terrein anderszijds heeft Dupuy beslist baanbrekend werk verricht voor de latere 'grote' industriële recensumenten, o.a. door zijn economische rapporten betreffende de Belgische douanedepartementen (1751) en provinciën (1753) en door zijn pogingen tot

RECENSIES

het organiseren van een industrieel recensement, uit te voeren door de douaneorganisatie (1755). Het zijn natuurlijk deze activiteiten die het bindmiddel leveren tussen de 'Dupuy-biografie' en de studie van het recensement van 1764. Aan dit laatste is het tweede deel van onderhavige studie gewijd. Ook hier heeft Ph. Moureaux het verloop van de politieke gebeurtenissen in de Brusselse regeringsmilieus als ruggegraat voor zijn betoog gebruikt. In het verhaal van de evolutie der machtsverhoudingen tijdens de periode 1757-1764 zit de schets van het eigenlijke groeiproces van de statistische 'pogingen' verweven: de douanestatistiek van Baudier (sedert 1759), de 'Mémoires destinés a l'instruction de l'Archiduc' (begonnen in 1758), de mislukte industrietelling van 1762 en tenslotte het fameuze, op het aandringen van kanselier Kaunitz door de douanediens ten gerealiseerde recensement van 1764. De drie laatste hoofdstukken van deel II behandelen respectievelijk de recensementen van na 1764, de documentaire waarde van de telling van 1764 en het gebruik dat de historici van deze bron gemaakt hebben.

Uit dit overzicht moge blijken dat Schr. een erg gevarieerde stof per se tot een eenheid heeft willen verwerken. Dat dit niet altijd zonder enige krampachtigheid is kunnen gebeuren, valt licht te begrijpen. Het feit dat tegen de 'centrale lijn' van het boek wel wat te zeggen valt, doet nochtans geen afbreuk aan de enorme verdiensten ervan. Voor ons is het één der basisstudies voor de periode. Wij herhalen het: Ph. Moureaux' studie is een mijn van gegevens voor de geschiedenis van het regeringspolitieke en economische klimaat in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de tweede helft der achttiende eeuw. De lezer zal er echter wel goed aan doen niet uit het oog te verliezen dat ook nog andere gebeurtenissen dan deze hier beschreven dit klimaat gevormd hebben. Nu wordt met spanning gewacht op de publicatie van de niverheidsenquête van 1764 in de reeks van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis.

L. van Buyten

Leonard Plem van Duiveland, *Schimmelpenninck 1761-1825, levensverhaal en tijdsbeeld* (Rotterdam: Ad. Donker, 1971, 224 blz., f 19,50).

Is het in het algemeen gesproken redelijk niet-professionele historici met enige toegeeflijkheid te beoordelen, in dit geval mag, dunkt me, wel een strengere maatstaf worden aangelegd. Er bestond immers al een modern boek over Schimmelpenninck, ook van een amateur, maar van een, die, hoe men ook principieel over zijn visie wil denken, toch zeker heeft doen blijken, dat hij zich grondig en consciëntieus in zijn materie heeft verdiept. Komt dus nu iemand met een nieuwe publicatie hierover dan ligt het voor de hand zijn werk te vergelijken met dat van Theun de Vries. Het spijt me te moeten zeggen, dat voor mij die vergelijking in het nadeel van de heer Plem van Duiveland is uitgevallen.

Aan de feiten die De Vries meedeelt heeft hij namelijk niets van werkelijk belang toegevoegd. Eigenlijk wordt hetzelfde verhaal nog eens gedaan, met andere accenten weliswaar, maar zonder dat er echt interessante aanvullingen worden gegeven. Dat Schimmelpennincks eigen archief inderdaad lacuneus is lijkt mij geen afdoende excuus. Nasporingen in de gemeentearchieven van Deventer en Amsterdam, in het algemeen rijksarchief, in de Grote Club te Amsterdam (archief Doctrina) en in de universiteitsbibliotheek te Leiden (collectie Valckenaer) zouden allicht nog wel een en ander tevoorschijn hebben gebracht. Ook schijnen de studies van Van Winter over de financiële relaties tussen Amsterdam en de Verenigde Staten en de dissertatie van Zappey over Goldberg deze auteur niet bekend te zijn.